

УДК 373.5.015.31: 17.022.1

Кучина Катерина Олегівна,*аспірант кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь***ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Стаття присвячена висвітленню та аналізу ідей виховання моральної особистості, які пов'язані з існуванням людини. Акцентується на необхідності та пріоритетності моральності, окреслюються шляхи виховання моральної особистості в контексті сучасних освітніх змін

Ключові слова: гуманістичне виховання, духовність, моральність, цінності, криза освіти

Кучина Е. О. Пути воспитания нравственной личности в контексте современных образовательных изменений

Статья посвящается осvětлению и анализу идей воспитания нравственной личности, которые связаны со существованием человека. Акцентируется на необходимости и приоритетности нравственности, конкретизируются пути воспитания нравственной личности в контексте современных образовательных изменений.

Ключевые слова: гуманистическое воспитание, духовность, кризис образования, моральность, ценности.

Kuchyna K.O. The Ways of Nurturing a Moral Person in the Context of Current Educational Changes

The article is devoted to the interpretation and analysis of the ideas of upbringing connected with the existence of a person. The article underlines the necessity and the priority of morality. The ways of education of moral personality are outlined in the context of modern educational changes.

Key words: humanistic education, spirituality, morality, education crises, valuables.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Соціально-економічні умови, деструкції розвитку суспільства, дефіцит моральних орієнтирів, руйнація суспільних ідеалів, відсутність ідеологічних основ виховання, політична та релігійна нетерпимість, невизначеність майбутнього, популяризація прагматичних та гедоністичних підходів, аморальність, бездуховність, агресивність, інші соціальні та демографічні негаразди є показниками кризи освіти, кризи морально-етичної сфери, «антропологічної кризи» в посттоталітарній Україні. Це змушує філософів, психологів, педагогів шукати причини таких явищ і окреслювати орієнтири розвитку та модернізації сучасної системи освіти, адже саме на освіту покладаються сподівання людства.

На межі третього тисячоліття людство лише починає усвідомлювати, що причиною кризи сучасної цивілізації є дегуманізація особистості, деградація моральних орієнтирів буття, девальвація моральних цінностей, моральна неспроможність, зовнішні деструктивні вияви, втрата рефлексії в інформаційному просторі, різноманітні залежності, технологічна самовпевненість тощо. Подальший розвиток людства потребує моральності, тим більше, в сучасній освіті мають місце певні суперечності, які слід враховувати:

– різноманітні тенденції щодо освіти й виховання молоді є неоднозначними, різновекторними, часто протилежними, незавершеними, суперечливими;

– знання парадигма освіти є домінантою і залишає все менше можливостей для здійснення виховного впливу та для забезпечення орієнтації у великому обсязі інформації, а також порушує баланс між обсягом знань і рівнем моральності, людяності, духовності;

– обмеженість професійної підготовки майбутніх вчителів (несистематизовані знання, порушення цілісності сприймання педагогічного процесу, недостатня рефлексійна спрямованість професійної підготовки, відсутність інтегративних підходів у гуманітарній складовій освіти, недостатній обсяг моральної та емоційної складової) ускладнює усвідомлення тенденцій освітньої науки і практики;

– недостатня методологічна обґрунтованість зміни парадигм та інновацій гальмує розвиток системи освіти та її модернізацію;

– рівень розвитку педагогічної науки не дозволяє через динамічність, складність та суперечливість процесів, явищ, подій вирішити питання сьогодення і надати випереджаючі рекомендації для практики.

Сучасна освіта України потребує нових підходів, гуманістичних за суттю, які уможливають рівновагу ідеального і матеріального, раціонального та емоційного, допоможуть уникнути духовної деградації та інтелектуального спустошення. Системі освіти необхідні модернізаційні зміни, особливо в аспекті методології процесу виховання.

Формулювання мети статті. Сучасний освітній простір вимагає нових досліджень стратегічних напрямів освіти, серед яких можна виокремити необхідність наукового обґрунтування стратегій, теоретичних принципів, шляхів морального виховання молоді.

Аналіз останніх досліджень. Зміни, що відбуваються у світовому освітньому просторі протягом останніх десятиліть, пов'язані з системою загальнолюдських цінностей, які є орієнтирами освітніх реформ і повинні спрямуватись перш за все на формування моральності людини. Ця ідея пронизує велику кількість філософсько-педагогічних творів минулих років, доробків вітчизняних педагогів ХХ століття: К. Ушинського, Ш. Амонашвілі, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького, а також зарубіжних вчених: Дж. Д'юї, А. Маслоу, К. Роджерса, Р. Штайнера, які спиралися на дослідження видатних гуманістів минулого: Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди. Дослідження процесу виховання ґрунтуються на теоріях гуманістичного виховання та концепціях морального виховання.

На початку ХХ століття до переосмислення процесу виховання особистості залучились представники різних течій: прибічники православної традиції (В. Зеньківський, С. Миропольський, М. Олесницький, С. Рачинський, М. Рубінштейн), теоретики вільного виховання (К. Вентцель), педагоги третього демократичного напрямку, які поєднували світську і православну традиції, духовно-релігійні цінності й об'єктивне наукове знання (П. Блонський, В. Вахтеров, М. Демков, П. Каптерев, С. Русова, В. Стоюнін). Ці та пов'язані з ними питання також розглядалася в роботах В. Андрущенко, О. Бондаревської, Б. Гершунського, С. Гончаренка, В. Загвязинського, І. Зязюна, Г. Клімової, Л. Кондрашової, В. Кременя, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, В. Мадзігона, Н. Примаченко, М. Євтуха, Т. Черкашиної, Т. Тхоржевської та ін. В контексті вказаної проблеми в науковій літературі глибоко висвітлені загальнотеоретичні аспекти аксіології (Б. Ананьєв, І. Аносов, Л. Божович, М. Окса, Т. Троїцька).

З другої половини 80-х років вчені продовжували досліджувати загальні питання освіти (Б. Гершунський, В. Розін, М. Туполев, П. Фішер, Г. Щедровицький та ін.) та шляхи морального розвитку (І. Бех, В. Бондар, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, М. Сметанський, Т. Тюріна, Г. Шевченко та ін.). Висновки, запропоновані ученими не втратили актуальності, вони можуть бути корисними у вирішенні сучасних проблем української школи, реформуванні системи освіти на гуманістичних і демократичних засадах. Все ж проблема моральності завжди гостро постає в нових змінних умовах і чекає свого негайного вирішення, причому спільнота чекає перш за все випереджаючих нових наукових досліджень.

У намаганнях переосмислити основні проблеми щодо існування людини науковці підкреслюють роль моральності. Слушними є пропозиції науковців Г. Балла, І. Бега, Л. Вовк, С. Гончаренка, М. Євтуха, О. Киричука, Т. Люриної, Н. Молодиченко, В. Молодиченка, М. Окси, Т. Троїцької, Г. Шевченко та ін. щодо впровадження до шкільних курсів предметів культурологічного спрямування, що охоплюють морально-етичні норми, наприклад, християнської культури, як складової загальнолюдської культури, обов'язкової складової духовності та моральності.

Виклад основного матеріалу. В історико-педагогічних дослідженнях радянського періоду ідеологічний аспект і політичне значення переважали над педагогічним аналізом, що надавало оцінкам ідей педагогів і загалом проблемі виховання особистості політичної та ідеологічної спрямованості, за якими втрачалася особистість, гуманістичне спрямування педагогіки, а також сама людина як центральна постать педагогічного процесу.

В практиці радянської школи завдання виховання духовності та моральності реалізувались згідно з поглядами В. Сухомлинського, який доповнив поняття «духовний світ», «духовне життя» складовими моральності, інтелектуальності, естетичного розвитку та активної діяльності. Вперше в історії педагогіки педагог довів необхідність актуалізації емоційної сфери особистості, розуміння внутрішнього світу дітей, акцентував на необхідності формування моральних звичок, завдяки яким норми суспільної моралі стають духовним надбанням особистості.

Сьогодні системи освіти все ще спираються на авторитаризм, вони обмежені вузькими регламентованими можливостями, стандартизаційними нормами синхронізації, централізації, максималізації, політичної орієнтації освіти; через технократичне спрямування освіта не забезпечує гармонію людини із світом і з собою.

Особливим застереженням є передбачення академіка АПН України О. Киричука: «Людство на рубежі ХХІ століття вступає в нову технологічну еру, пов'язану із сучасним етапом науково-технічного прогресу, який активно впливає на людей і розвиток особистості» [5, с. 26]. Це означає, що глобальні зміни породжують і негативні явища: руйнування світоглядних настанов і моральних орієнтирів, соціальні і економічні катаклізми, посилення технократизму і бездуховності тощо.

Досить оригінальним і таким, який потребує упровадження, є досвід, М. Гузика, де дитину сприймають не як безглузду випадковість, а як творіння Боже, і тому скеровують свій виховний вплив насамперед на дух і душу дитини, а також на визнання того факту, що кожна особистість народжується за особливим призначенням, має особистісне покликання і певний час, відведений на виконання цього завдання протягом земного життя [4]. Вже більше ніж 25 років функціонує Авторська школа М. Гузика, яка в 1994р. була визнана однією з кращих шкіл Європи за рейтингом ЮНЕСКО; в 2006р. – кращим інноваційним навчально-виховним закладом за результатами Всеукраїнського конкурсу «100 кращих шкіл України»; в 2010р. отримала почесне звання «Флагман освіти України» за рейтингом Європейської асоціації керівників шкіл; в 2012р. – занесена у список унікальних культурних цінностей світу

за результатами Міжнародного проекту «Пізнай Україну – пізнай себе. Культурні і духовні скарбниці України». Педагогічна система М. Гузика побудована на духовно-християнському гуманізмі: «дотримуючись християнської наукової філософії при конструюванні педагогічної системи, ми маємо можливість націлювати навчально-виховний процес на досягнення тих людських ідеалів, які пройшли випробування на істинність протягом всієї історії людства» [3, с. 65].

Актуальними є розвідки О. Сухомлинської, яка запропонувала глибокий аналіз підходів до вказаної проблеми і зауважила, що для педагогічної науки важливо педагогізувати категорію «духовність», методологічно осмислити її, щоб знати, які орієнтації, уподобання, якості й переконання виховувати в дітей та молоді. О. Сухомлинська визначає такі складові моральності як: моральні почуття (любові, довіри, співчуття, співпереживання); моральні переконання; моральна діяльність та стосунки; і зазначає, що моральні почуття є складовою діяльності особистості, що характеризує її спрямованість (інтереси, ідеали, цінності), моральні переконання дають змогу людині здійснювати дію з розумінням її доцільності, моральна діяльність як важлива складова моральності містить у своїй структурі мотиви, бажання, потреби. Основним шляхом є залучення молоді до універсальних духовних цінностей, які формують духовний світ, моральність особистості, її життєві орієнтири [6].

Співзвучними є висновки І. Беха про важливу роль спрямованості педагогічного процесу на виховання у молоді моральних цінностей: прагнення жити в мирі й злагоді, партнерстві й взаємовигідному співробітництві, дотримання права людини як найвищого мірила цивілізації; любов до батьківської домівки і рідного краю; істинний гуманізм, який виражається в діяльній доброті, співстраждання й милосердя, збереження довкілля тощо [1, с. 5].

У зв'язку з цим І. Бех схарактеризував перехід особистості від нижчого до вищого рівня морально-духовного розвитку, який потребує організації науково обґрунтованого виховного процесу з урахуванням певних законів: випереджувального морально-духовного розвитку; провідної мотивації учіння; розвитку вищих емоційних переживань; оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури; пріоритетності піклування людини про навколишній матеріальний і соціальний світ; руху від ідентифікації виховання зі значущим дорослим до ототожнення з ним; занурення в емоційні стани, відповідно до якого вихованець вправляється у переживаннях почуттів. До того ж дитина повинна вміти вербально відображати власні емоційні переживання [2, с. 170].

Отже, організація морально-духовного виховання, на нашу думку, передбачає перебудову стратегій освіти та її цілепокладання: усвідомити роль освіти в моральній консолідації людей, конкретизувати державну функцію освіти, визнавати її не як послугу, що задовольняє потреби населення, а як базову державну функцію, що реалізується через освіту – основний інститут педагогічного впливу на моральний розвиток громадян України; визнати моральну складову освіти як основу, що створює матеріальну дійсність, культуру, цивілізацію, економіку; окреслити знаннєву парадигму освіти, спрямовану на професійну компетентність, визнати пріоритет виховних завдань; переорієнтувати навчальний процес з засвоєння предметів на оволодіння діяльністю, на розвиток особистості з індивідуальною системою цінностей, особистісних якостей та установок; ввести релігійну компоненту у виховні програми навчальних закладів, узгодити правове поле запровадження духовно спрямованих дисциплін у навчально-виховний процес; проаналізувати виховні програми та концепції і з використанням позитивного надбання, досвіду, з урахуванням проблем сьогодення; створити державну програму морального розвитку особистості, визнати та обґрунтувати необхідність морального прикладу педагога; соціально-педагогічного партнерства; індивідуально-особистісного розвитку; інтегративності програм морально-духовного виховання; доопрацювати компетентності і кваліфікаційні характеристики фахівця-педагога.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому напрямку. Означена проблема вимагає негайного вирішення через загострення кризових явищ в суспільстві та в освіті: сучасні системи освіти, спираючись на знаннєву парадигму, не здатні сформувати у людей тип світогляду, спрямований на моральність, загальнолюдські інтереси, цінності, на вирішення глобальних проблем. Необхідність у нових виховних стратегіях є імперативом сучасних освітніх змін.

Література:

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Гузик Н.П. Философско-мировоззренческие педагогические основы инновационной личностно ориентированной педагогической системы Н.П. Гузика / Н.П. Гузик // Управління школою. – 2013. – №13–15. – С. 5.
4. Гузик О.С. Основи християнської етики / О.С. Гузик. – О. : ХГУ, 2005. – 84 с.
5. Киричук О.В. Духовно-кагарсична активність особи; сутність генеза, функції / О.В. Киричук // Реабілітаційна педагогіка на межі ХХІ століття: Науко-методичний збірник у 2-х частинах. – Ч. 1. – К. : ІЗМН, 1988. – С. 26.
6. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2006. – № 1. – С. 2–7.